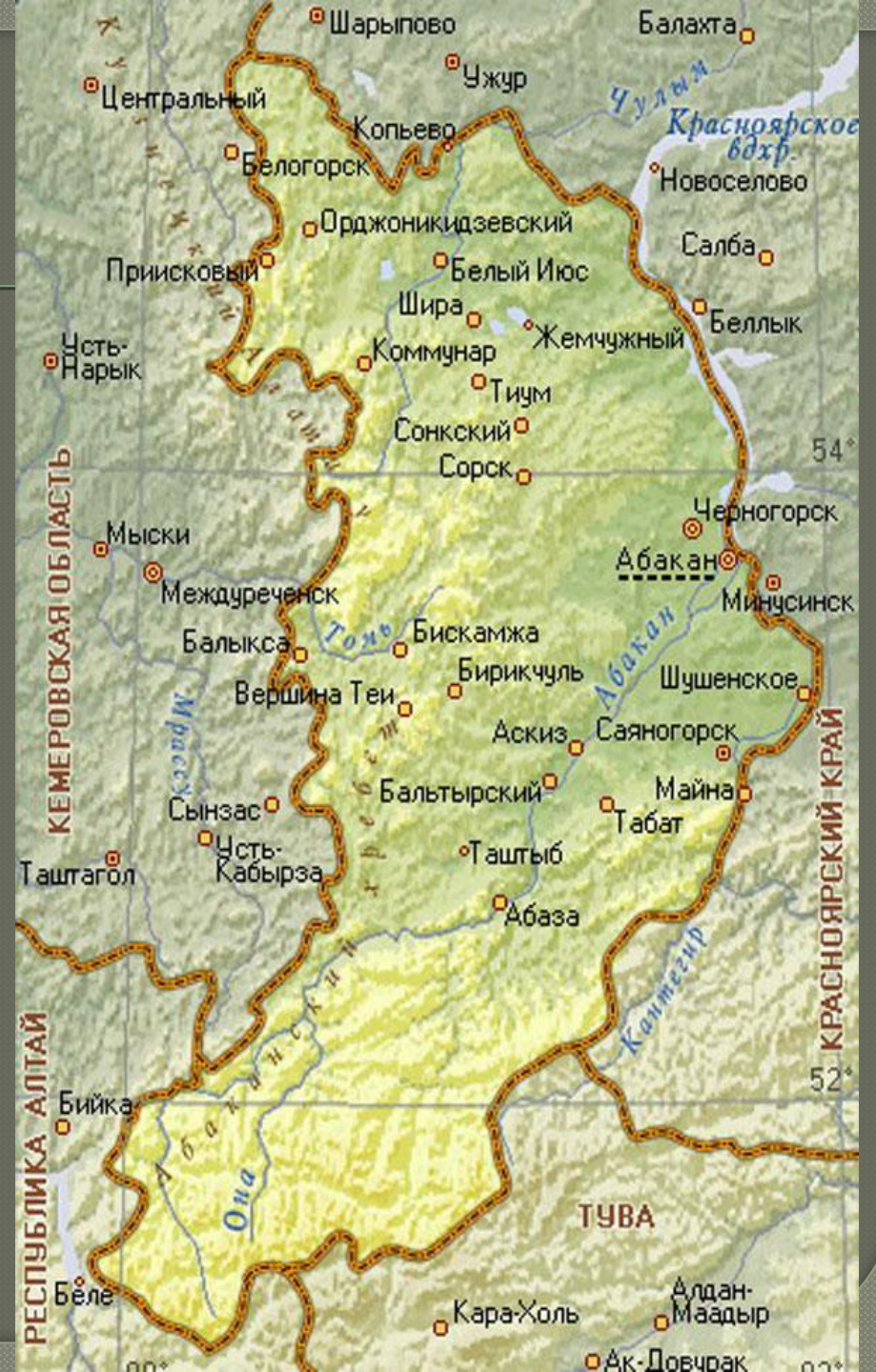

Hakas Ağız Alanı

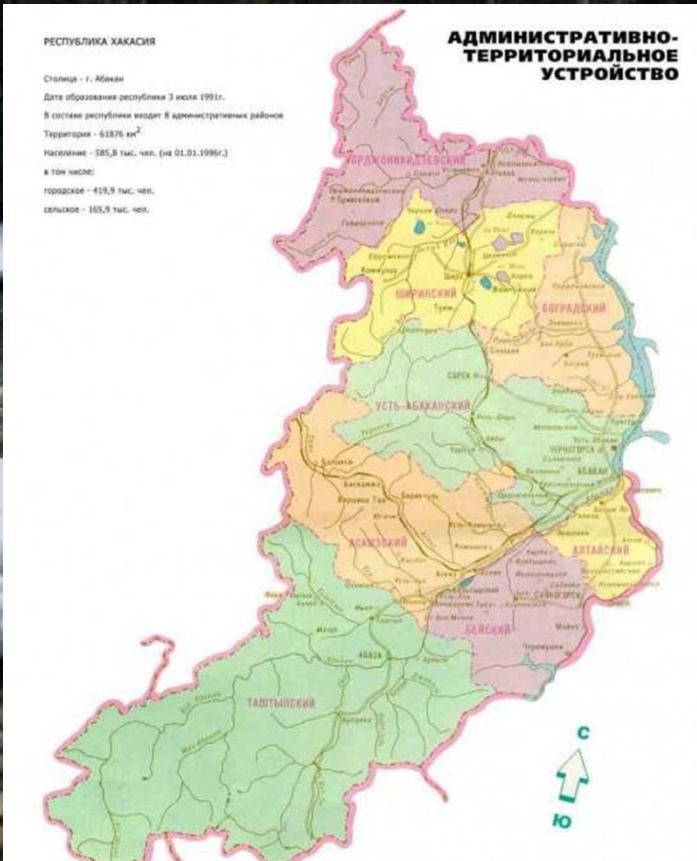
TL 4095 Hakas Diyalektolojisi
Prof.Dr.Gülsüm Killi Yılmaz

Hakaslar Rusya Federasyonu içinde, Hakasya Cumhuriyeti'nde, ayrıca Krasnoyarsk Bölgesi ve Tuva Cumhuriyeti'nde yaşarlar.

Güney Sibiryа'nın merkezinde, Abakan nehri ve onun çok sayıdaki kollarının vadisinde, Çulım nehrinin yukarı kısmında ve Yenisey'in orta mecralarının sol yakasında bulunan Hakas Cumhuriyeti 61,9 bin km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Daha önceleri Krasnoyarsk Krayı içindeyken, 1991 yılında cumhuriyet statüsü kazanan Hakasya Cumhuriyeti, kuzey ve doğuda Krasnoyarsk Krayı, batıda Kemerovo Oblastı, güney ve güneybatıda Dağlık Altay Cumhuriyeti ve güneyde Tuva Cumhuriyeti ile komşudur.

Hakasya Cumhuriyeti 5 şehir (A
Çernogorsk, Sayanagorsk, Abak
Sorsk), 8 rayon (Altay, Askiz, B
Bograd, Ordjonikidze, Taştıp, U
Abakan, Şira)'dan oluşmaktadır.
Resmiyeti Alakayca bildiri

РЕСПУБЛИКА ХАКАСИЯ

Столица - г. Абакан

Дата образования республики 3 июля 1991г.

В составе республики входят 8 административных районов

Территория - 61876 км²

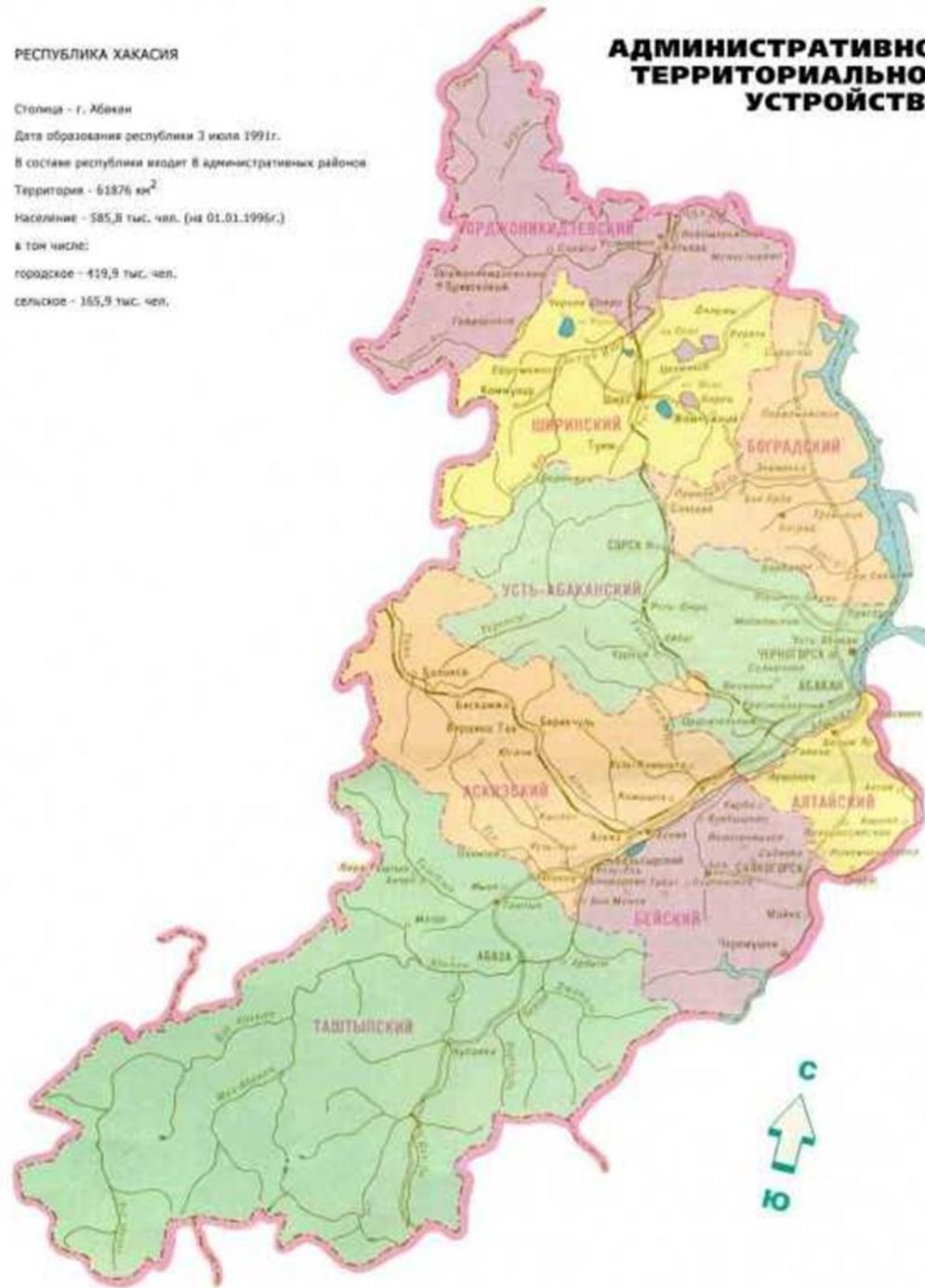
Население - 585,8 тыс. чел. (на 01.01.1996г.)

в том числе:

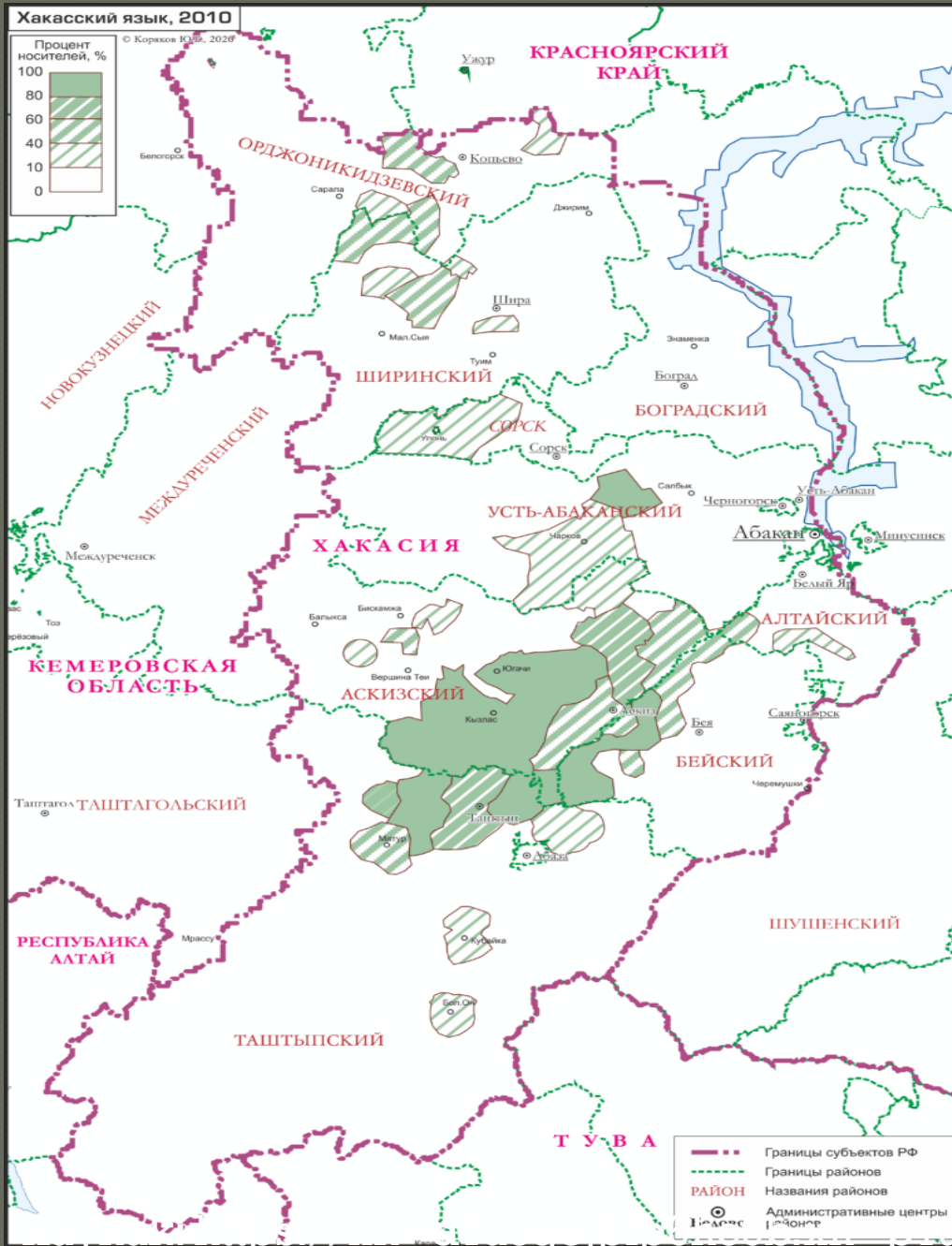
городское - 419,9 тыс. чел.

сельское - 165,9 тыс. чел.

**АДМИНИСТРАТИВНО-
ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ
УСТРОЙСТВО**

Bölge/Rayonun adı	Nüfusu	Hakas Türklerinin oranı (2002 Krivonogov'un çalışmasına göre)
Боградский р-н Боград аймағы	14.598	3,5 %
Усть-Абаканский р-н Ағбан пилтірі аймағы	42.718	6,8 %
Алтайский р-н Алтай аймағы	25797	10,1 %
Орджоникидзевский р-н Орджоникидзе аймағы	11.044	12 %
Ширинский р-н Шира аймағы	25.850	11,9 %
Бейский р-н Пии аймағы	17.495	20,3 %
Таштыпский р-н Таштып аймағы	15.048	22,4 %
Аскизский р-н Асхыс аймағы	37.272	47,5 %

Hakas-Minusinsk Bölgesinde yaşayan Hakaslar yüzyıllarca bu bölgede hayvancılık, tarım, avcılık ve toplayıcılık ile uğraşmışlardır. XIX. Yüzyılda Hakasya'da ilk ağır sanayi fabrikalarının kurulmasıyla birlikte Hakasya'da sanayileşme ve kentleşme hız kazanmıştır.

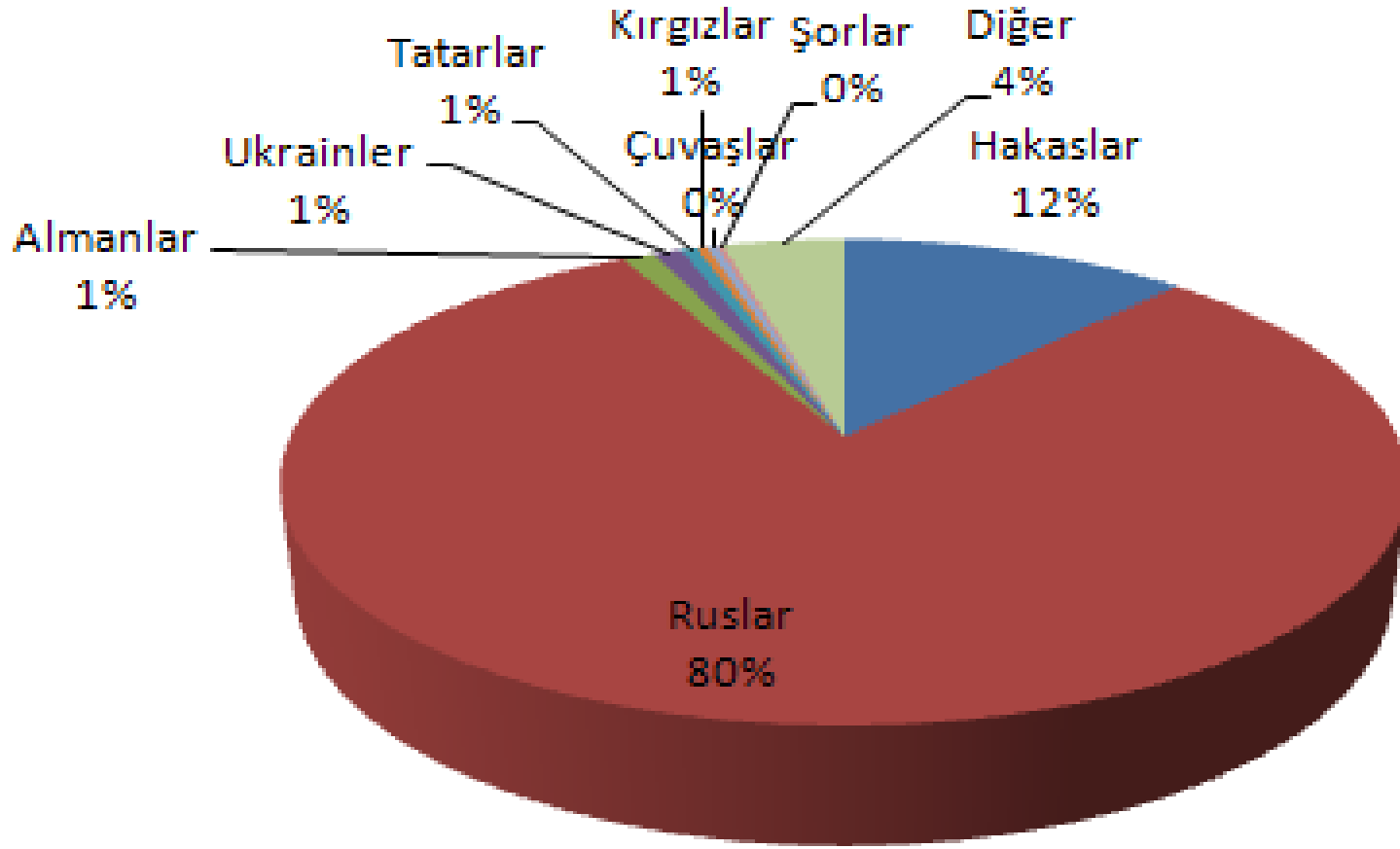
Hakasya, Sibirya'nın diğer b6lgelerine kıyasla sanayileşmiş bölge sayılmaktadır. Renkli metal sanayi, elektrik enerjisi ve ısınma nispeten gelişmiş sanayi kollarıdır. İşsizlik oranı Sibirya'nın diğer b6lgelerine göre daha düşüktür. Bölgenin sanayileşmesine rağmen Hakas nüfusun büyük bölümü köylerde yaşamaktadır. Hem bölgenin Rus egemenliğine geçtiği dönemden itibaren Merkezi Rusya'dan bu bölgeye yerleştirilen köylüler, sürgünlerin yanı sıra sanayinin gelişmesi bölgedeki Rus nüfusunun artmasına, yerli halkın giderek genel nüfus içindeki oranının azalmasına neden olmuştur.

город Абаза	город Абаза		↓15 335 ^[17]
город Абакан хак. Аҕбан город	город Абакан	112,38	↗184 168 ^[17]
город Саяногорск	город Саяногорск	115,3	↓60 317 ^[17]
город Сорск хак. Сорыҕ город	город Сорск	1 200	↓11 416 ^[17]
город Черногорск хак. Харатас город	город Черногорск	117,8	↗77 452 ^[17]

	2010	%
Genel nüfus	↘ 532 403	100 %
Ruslar	↘ 427 647	80,3 %
Hakaslar	↘ 63 643	12,0 %
Almanlar	↘ 5 976	1,1 %
Ukrainler	↘ 5 039	1,0 %
Tatarlar	↘ 3 095	0,6 %
Kırgızlar	↗ 1 875	0,4 %
Çuvaşlar	↘ 1 824	0,3 %
Azerbaycanlılar	↘ 1 494	0,3 %
Beyazruslar	↘ 1 452	0,3 %
Özbekler	↗ 1 300	0,2 %
Şorlar	↗ 1 150	0,2 %
Mordvinler	↘ 1 124	0,2 %
Diğer	8 095	1,5 %

Hakasya Cumhuriyeti'nde yaşayan etnik unsurların genel nüfus içindeki oranları

Resmî devlet dillerinin Hakasça ve Rusça olduğu Hakasya'da Hakas Türkçesi kısıtlı olarak ilk ve orta öğretimde, yüksek öğretimde ise sadece ilgili bölümlerde okutulmaktadır. Kitle iletişim, sanat ve edebiyat dili olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Hakas Türkçesinin işlevlerinin artırılmasına yönelik olarak gerek devlet gerekse gönüllü kuruluşlar tarafından Hakas Türkçesinin özellikle eğitim-öğretim, kitle iletişim araçlarında, sanat ve edebiyat dili olarak gelişiminin desteklenmesi için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

150'den fazla erkeğe bağlı kan bağına dayanan sk'lere (soy) ayrılan Hakaslar, Sovyetler Birlięi ncesi çalışmalarda bazen Abakan Tatarları, bazen de Minusin Tatarları olarak anılmışlar ve geleneksel olarak birbirinden hem ağız, hem yaşayış biğimi bakımından az çok ayrılan 6 grup olarak ele alınmışlardır:

- Kaçlar (Haastar)
- Koyballar (Hoybal)
- Sagaylar (Saęaylar)
- Beltirler (Piltirler)
- Kızıllar (Hızıllar)
- şorlar (Sorlar).

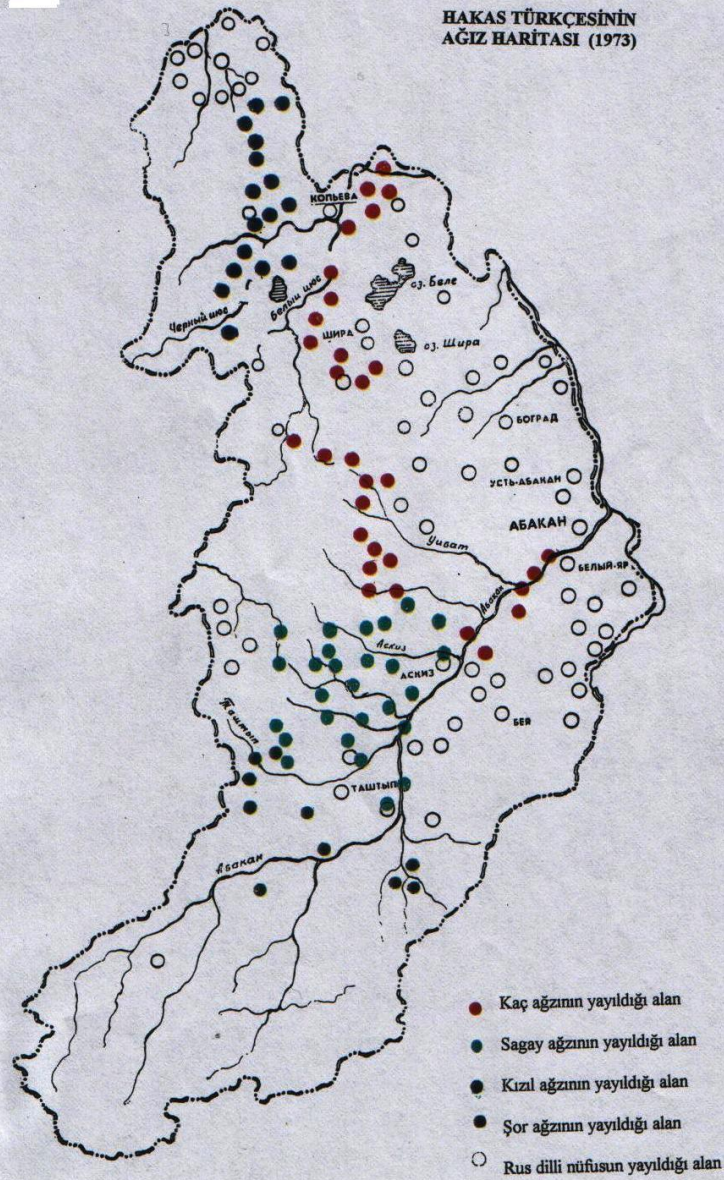
Ancak bugün söz konusu grupların son yüzyılda birbiri içinde erimesi ile Hakas Türkçesinin 4 temel ağzı olduğu kabul edilmektedir:

- Kaç
- Sagay
- Kızıl
- şor.

- Bugün Hakas ağızlarının Hakasya coğrafyasına yerleşimine bakıldığında Hakasya'nın en kuzey ucunda Ordjonikidze ve Şira rayonunda konuşur sayısı en az olan Kızıllar yaşamaktadırlar.
- Ayrıca **Krasnoyarsk Bölgesinde** ise **Şarıpov rayonunda** **Sartaçul'** ve **Oraki** köylerinde; **Ujur rayonunda** ise **Kamışta** köyünde Kızıl ağızını konuşan Hakaslar yaşamaktadır.
- Daha güneye doğru Şira, Ust'-Abakan, Altay rayonlarında Hakas Türkçesinin ikinci en yaygın ağızı olan Kaç ağızı yayılmıştır.
- Daha da güneyde Hakasya'nın merkezi denilebilecek bölgede Hakas Türkçesinin en yaygın ağızı olan Sagay ağızı Askiz, kısmen Ust'-Abakan ve Taştıp rayonlarında konuşulur. Taştıp rayonunda Sagay ağızının konuşulduğu köylerin çoğu eskiden Beltir ağızının yaygın olduğu köylerdir, ancak bugün tamamen Sagaylaşmışlardır.

- Sagay ve Kaç ağızlarının yayılma alanlarının kesişme noktalarına yakın dar bir alanda ve en doğuda bugün tamamen kaybolmuş olan Koybal ağzının yayılma alanı bulunmaktadır. Bunlar büyük ölçüde Kaçlar, Rus dilli nüfus ve de kısmen Sagaylar içinde tamamen erimişlerdir. Beysk rayonunda yaşayanlar tamamen Rus diline geçmiş, Askiz ve Altay rayonunda yaşayanlar Kaçlaşmış, Askiz rayonunda yaşayan bir grup da Sagaylaşmıştır.
- Hakasya coğrafyasının en güneyinde Taştıp rayonunda Sagay ağzını konuşan nüfusun komşuluğunda ise Şorların ağzı yayılmış durumdadır.

HAKAS TÜRKÇESİNİN
AĞIZ HARİTASI (1973)

Bu ağızlar da kendi içlerinde çok küçük fonetik, morfolojik ve leksik ayrılıklar bulunan alt ağızlara ayrılmaktadır.

- Kaç ağızı Abakan, Uybat, Ak İyus (Belıy İyus) ve İrgi İyus (Starıy İyus);
- Sagay ağızı Ashıs (Askız), İs (Yesin), Töö (Töy) ve Piltir (Beltir) alt ağızları
- Şor ve Kızıl ağızı ise daha homojen bir yapı göstermektedir (Pataçakova 1992A: 14; Borgoyakov M.A, 1998: 23).

Kaynaklar:

Gülsüm Killi Yılmaz(2007) Hakas Ağız Araştırmaları Tarihi Üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Prof.Dr. Edhem R. Tenişev Anısına*, 4(3), Eylül 2007, 105-124.

Gülsüm Killi Yılmaz(2014) Hakas Yazı Dilinin Ağız Temelinin Değişimi Üzerine. *Çağdaş Türkoloji Araştırmaları/ Современные тюркологические исследования* (Ed. Gülsüm KİLLİ YILMAZ, Radion D. SUNÇUGAŞEV), Ankara-Abakan: Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 177-188.

Ödev:
Haritada Hakasya'daki
rayonların adlarını yazınız.
Bu bölgelerin hangi ağzın
yayıma alanı olduğunu
belirtiniz.

